periodizirajoči zgodovinar naj se zave implikacij svojega postopka: kadar prikazuje renesanso, razsvetljenstvo ali moderno zgodnjega 20. stoletja kot dobe, imata njegov metajezik in jezik njegovih virov kot objekt iste temporalne implikacije. Tega pri periodizaciji postmoderne ni več – ni pa tudi nikoli bilo, na primer, pri periodizacijskih prizadevanjih v zvezi s srednjim vekom.

Seveda ironično mišljeni stavek »postmoderna ni (ravno) doba« naj bi torej pomenil: neki zgodovinsko, sociološko in psihološko fascinirajoč aspekt naše sedanjosti spregledamo, zatajimo, zapravimo, če se bojimo časovnega zaznavanja postmoderne.

Prevedel Vital Klabus

Ivan Urbančič

Problem morale oziroma etike v kritičnem stanju evropskega duha

Evropskega duha mislim tu iz tiste zgodovinske umnosti, ki je vstala kot nova postava z začetkom filozofije pri starih Grkih s Sokratom, Platonom in Aristotelom. Ti prvi veliki filozofski misleci so um postavili kot *božanski;* um je božanskega izvora in je v svoji transcendentni čistosti bog sam, kakor to reče Platon. Človek je takega uma lahko le bolj ali manj deležen. Na tej umnosti ležijo principi in motivi zgodovine evropske človeškosti, resnice spoznanja in človeškega delovanja vse do moderne dobe.

Imanentni nagib uma je njegova kritičnost – v prvi vrsti do sebe samega, tako da lahko govorimo o kritičnem evropskem umu. Skozi svojo kritičnost se um sam izčiščuje in krepi. Njegova kritičnost se izpolnjuje skozi evropsko zgodovino resnice ali spoznanja in doseže z moderno dobo svojo kritično konsekvenco.

Največji korak take umne kritike uma se izpolni kot evropski novi vek – z Descartesom, Leibnizem, Kantom in misleci nemškega klasičnega idealizma. Odločilni korak izpeljave umne kritike uma je Kant s svojimi tremi kritikami: kritiko čistega uma, kritiko praktičnega uma in kritiko umske razsodne moči: estetskega in teološkega uma. Kaj pokažejo te kritike?

1. Sistematično eksplicirajo ustroj uma samega, njegov transcendentalno estetski, transcendentalno logični in kategorialni ter njegov transcendentalno praktični ustroj z njegovimi notranjimi »fakultetami«, ki so: a) spoznavni čisti um, b) praktični um, c) estetsko-teološki ali razsodni um.

2. Kritično eksplicirajo spoznavni domet uma: spoznanje je umska *stvaritev* ali *pred-stavitev* svojega predmeta za umski subjekt, ne pa spoznanje stvari na sebi, saj ostaja ta nespoznavna.

3. Omejijo takšno spoznanje na svet predmetnosti kot pojavni svet; v zvezi s tem izpeljejo prepoved »transcendentne rabe uma« in omejitev uma kot transcendentalnega, se pravi kot pogoja možnosti vsega možnega človeškega izkustva, ter v tem smislu strogo izpeljejo razločitev transcendentnosti in transcendentalnosti.

4. Pokažejo, da je objektivna resnica spoznanja zagotovljena samo s *pravilno* rabo uma kot z umsko samokritiko kritično prečiščenega in samemu sebi transparentnega. Resnica je samó v taki *pravilnosti* umsko predpostavljenega; in le po občosti uma samega za sebe samega je občezavezujoča tudi »resnica«, se pravi umska pravilnost predstavitve pred-stavljenega predmeta – v njegovi predmetnosti. *Pravilnost, orthótes,* je že pri Platonu bistveno ime nove resnice – v njeni občezavezujočnosti. Te torej ne zagotavlja več kaka skladnost pred-stavljenega predmeta s stvarjo na sebi, ker tega ni mogoče na noben človeško možen način preveriti.

Novi korak transcendentalne kritike uma izpeljejo Fichte, Hegel, Schelling s črtanjem kantovske stvari na sebi kot nepotrebne slabe abstrakcije. To je korak kritičnega uma k svoji absolutnosti – kot absolutnemu duhu. Bog ostaja zadnja osnova temeljnosti samega uma, ki zagotavlja resničnost celote – kot sistem duha ali sistem svobode kot čiste volje, ki sama sebe tako producira v mediju svojega panteizma.

periodizirajoči zgodovinar naj se zave implikacij svojega postopka: kadar prikazuje renesanso, razsvetljenstvo ali moderno zgodnjega 20. stoletja kot dobe, imata njegov metajezik in jezik njegovih virov kot objekt iste temporalne implikacije. Tega pri periodizaciji postmoderne ni več – ni pa tudi nikoli bilo, na primer, pri periodizacijskih prizadevanjih v zvezi s srednjim vekom.

Seveda ironično mišljeni stavek »postmoderna ni (ravno) doba« naj bi torej pomenil: neki zgodovinsko, sociološko in psihološko fascinirajoč aspekt naše sedanjosti spregledamo, zatajimo, zapravimo, če se bojimo časovnega zaznavanja postmoderne.

Prevedel Vital Klabus

Ivan Urbančič

Problem morale oziroma etike v kritičnem stanju evropskega duha

Evropskega duha mislim tu iz tiste zgodovinske umnosti, ki je vstala kot nova postava z začetkom filozofije pri starih Grkih s Sokratom, Platonom in Aristotelom. Ti prvi veliki filozofski misleci so um postavili kot *božanski;* um je božanskega izvora in je v svoji transcendentni čistosti bog sam, kakor to reče Platon. Človek je takega uma lahko le bolj ali manj deležen. Na tej umnosti ležijo principi in motivi zgodovine evropske človeškosti, resnice spoznanja in človeškega delovanja vse do moderne dobe.

Imanentni nagib uma je njegova kritičnost – v prvi vrsti do sebe samega, tako da lahko govorimo o kritičnem evropskem umu. Skozi svojo kritičnost se um sam izčiščuje in krepi. Njegova kritičnost se izpolnjuje skozi evropsko zgodovino resnice ali spoznanja in doseže z moderno dobo svojo kritično konsekvenco.

Največji korak take umne kritike uma se izpolni kot evropski novi vek – z Descartesom, Leibnizem, Kantom in misleci nemškega klasičnega idealizma. Odločilni korak izpeljave umne kritike uma je Kant s svojimi tremi kritikami: kritiko čistega uma, kritiko praktičnega uma in kritiko umske razsodne moči: estetskega in teološkega uma. Kaj pokažejo te kritike?

1. Sistematično eksplicirajo ustroj uma samega, njegov transcendentalno estetski, transcendentalno logični in kategorialni ter njegov transcendentalno praktični ustroj z njegovimi notranjimi »fakultetami«, ki so: a) spoznavni čisti um, b) praktični um, c) estetsko-teološki ali razsodni um.

2. Kritično eksplicirajo spoznavni domet uma: spoznanje je umska *stvaritev* ali *pred-stavitev* svojega predmeta za umski subjekt, ne pa spoznanje stvari na sebi, saj ostaja ta nespoznavna.

3. Omejijo takšno spoznanje na svet predmetnosti kot pojavni svet; v zvezi s tem izpeljejo prepoved »transcendentne rabe uma« in omejitev uma kot transcendentalnega, se pravi kot pogoja možnosti vsega možnega človeškega izkustva, ter v tem smislu strogo izpeljejo razločitev transcendentnosti in transcendentalnosti.

4. Pokažejo, da je objektivna resnica spoznanja zagotovljena samo s *pravilno* rabo uma kot z umsko samokritiko kritično prečiščenega in samemu sebi transparentnega. Resnica je samó v taki *pravilnosti* umsko predpostavljenega; in le po občosti uma samega za sebe samega je občezavezujoča tudi »resnica«, se pravi umska pravilnost predstavitve pred-stavljenega predmeta – v njegovi predmetnosti. *Pravilnost*, *orthótes*, je že pri Platonu bistveno ime nove resnice – v njeni občezavezujočnosti. Te torej ne zagotavlja več kaka skladnost pred-stavljenega predmeta s stvarjo na sebi, ker tega ni mogoče na noben človeško možen način preveriti.

Novi korak transcendentalne kritike uma izpeljejo Fichte, Hegel, Schelling s črtanjem kantovske stvari na sebi kot nepotrebne slabe abstrakcije. To je korak kritičnega uma k svoji absolutnosti – kot absolutnemu duhu. Bog ostaja zadnja osnova temeljnosti samega uma, ki zagotavlja resničnost celote – kot sistem duha ali sistem svobode kot čiste volje, ki sama sebe tako producira v mediju svojega panteizma.

Izpeljava resnice spoznanja (umske pred-stavitve predmeta kot predmeta) na *pravilnost* »rabe uma«, se pravi na pravilnost *pred-stavitve* (= ustvaritve) predmeta za spoznavni subjekt – torej za umnost sámo – je svetovnozgodovinsko tehtna. Na čem temelji *pravilnost pred-stavitve* predmeta kot *občezavezujoča?* Samo in edinole na samo-predstavitvi uma samega kot tistega, ki pri vsaki svoji pred-stavitvi predmeta obenem sebe pred-stavi sebi kot *občega:* se tako *konstituira* kot obči subjekt tega delovanja. Se pravi: vsako umno živo je po svojem takem umu sámo tisto, ki principialno sprejme katero koli umno predstavitev predmeta, kot da je njegova lastna predstavitev. Tako je um sam za sebe samega – po svoji lastni kritično samoizpostavljeni strukturi pred-stavitve predmeta – zmeraj že samo-predstavljajoči. Če drugo umno živo bitje umsko pred-stavi predmet, tvoja lastna umnost to pred-stavitev drugega umnega živega sprejme kot svojo lastno umsko pred-stavitev. Tako je um sam zmeraj *samopostaven,* se pravi avto-nomen, in po tem obči. »Resnica« ali občost pravilnosti »spoznanja« je določena tedaj iz takega praktičnega bistva uma, namreč iz njegove *samo-postavnosti* (avtonomnosti). Temeljna predpostavka *pravilnosti* pred-stavitve predmeta – torej predpostavka resnice – je odločitev živega za takšno *umnost* sebe. Resnica spoznanja kot umska *pravilnost* pred-stavitve predmeta kot predmeta tedaj temelji na *morali.* Le če sprejmem umnost v njeni samo-predstavljeni transcendentalni strukturi kot načinu pravilnega pred-stavljanja predmeta kot *svojo* lastno najvišjo postavo ali zakon, je zame umna pred-stavitev predmeta od koga drugega zavezujoča kot moja lastna pred-stavitev. Človek sam po svoji človeškosti, ki jo konstituira ta umnost, je tu predstavljen ali konstituiran kot obči. Ta moralna avtonomija umnega živega kot občega določa in nosi tedaj sámo »resnico« spóznanja kot prej omenjeno pravilno pred-stavitev predmeta kot predmeta. In v tem je princip vsega *praktičnega delovanja* umnega živega – se pravi njegove *morale,* kajti tudi takšno spoznavanje spada v takšno delovanje: torej v območje moralnega.

Posebej je treba z vsem poudarkom opozoriti na dejstvo, da umnost kot takó ustrojeni način pravilnega predstavljanja svojega predmeta ni kaka zgolj naravna danost v živem, npr. pri človeku. Ta umnost je ustvarjena po sami sebi in je torej zgodovinska, evropska. To dejstvo evropske zgodovine resnice in biti ima veliko tehtnih implikacij, v katere pa se zdaj ne morem spuščati.

Toda kritični um sam s svojo kritično analizo samega sebe za samega sebe se ne more ustaviti pri dosežku Kantovih kritik in sistemov nemškega klasičnega idealizma. Ta um – kot bistveno samokritični um – mora svojo samokritiko neogibno izpeljati do lastne kritične *konsekvence.* Kritika pri tem ni zgolj káko vnanje kritizerstvo, ampak je bistvena: je namreč kritična samoeksplikacija ustroja in dometa uma samega. Kaj pokaže ta, ko naredi korak čez Kantove umne kritike in čez sisteme uma nemškega idealizma in panteizma? V kateri smeri naredi ta korak? Kje je in kaj je prvi in zadnji *punctum pruriens* – srbeča točka – evropske umnosti? Vsekakor je to problem resnice kot *občezavezujoče pravilnosti* pred-stavljenega predmeta kot predmeta. Pokazalo se je že, da je ta resnica praktična, se pravi utemeljena na morali. Poglobitev umne kritike kritičnega uma samega za sebe samega pokaže, da že sam čisti um ima neki temeljni interes, po katerem je ravno praktičen. Ta interes je zgodovinska vzpostavitev univerzalnega človeškega sistema svobode.

Toda zadnje dejanje zgodbe evropskega kritičnega uma je kritično samoizpodbitje lastnega božanskega izvora. Ostane torej neogibna posledica, da je umnost nekaj zgolj človeškega. Toda kritični um gre še dalje z izpeljavo problema samega človeka: kateri

človek je tisti, ki mu pripada taka umnost? Odgovor: to je tisti evropski zgodovinski človek, ki je sam šele konstituiran kot umna žival, *animal rationale,* po umu samem. Se pravi: to ni niti kak človek nasploh niti ni tak kar po naravi in evoluciji. Zato tak človek ni nujen. Resnica umnega spoznanja kot način *pravilnosti* pred-stavitve predmeta za subjekt postavljanja leži torej na vsakokratnem zgodovinsko faktičnem *tipu* človeka. Marksisti pravijo: resnica je razredno pogojena. Z drugimi besedami: kaj je res zame, je odvisno od *moje* pred-stavitve lastnega predmeta sebi in zase, ki nikakor ni nujno res za človeka drugačnega tipa. Kajti mojo pred-stavitev predmeta bistveno določa ravno moj interes: da bi samega sebe v svoji posamezni ali skupinski faktičnosti ohranil in razvijal ravno kot takega. To pomeni: kar je res zame kot od mene pred-stavljeno, nikakor ni več nujno res za drugega in po interesu tipsko drugačnega od mene. Pravilnost – resnica – se tako vzpostavlja znotraj vsakokratne perspektive postavljalca svojega predmeta. Temu stanju rečemo danes dovolj brezmiselno »pluralizem resnic«; ali pa označimo take pred-stavitve z besedo »ideologija«. Tega se tudi veselimo s še bolj brezmiselno besedo »konec enoumja«; ali veselo razglašamo za nastop postmodernih »avtonoetik« in »avtopoetik«; ali tudi slišimo o »koncu velikih zgodb« ipd. Vlada, skratka, vsesplošna avtokefalnost.

Posebej je treba opozoriti na dvoje: 1. Z nakazano izpeljavo konsekvence kritičnega uma samega za sebe samega ni prav nobene instance, ki bi lahko zagotavljala občezavezujočost resnice kot naznačene *pravilnosti.* Pravilnost perspektivno določa subjekt postavljanja – zase. 2. Izpeljana konsekvenca evropskega kritičnega uma ni nekaj, kar se je zgodilo zgolj v kakem akademskem kabinetu ali v kaki posamezni filozofski glavi, ampak je zgodovinsko dejanska.

Kako je zdaj z moralo? Omenil sem že: resnica kot *občezavezujoča pravilnost* pred-stavitve predmeta leži sama na obči morali, se pravi na avtonomni umni odločitvi za občo umsko pred-stavitev predmeta. To je princip upravljanja delovanja. Toda prav ta je bil z izpeljano konsekvenco kritičnega uma izpodbit kot ničen, kot fantazma še ne dovolj kritičnega uma. Morál je tedaj toliko, kolikor je zgodovinsko faktičnih tipov človeka. Zato je tudi prav toliko »resnic«. Ali drugače rečeno: ni več morale, če naj bi bila ta občа. Morala je namreč način občega usmerjenega delovanja. Skrajna in neogibna konsekvenca kritike kritičnega uma je tedaj *brezumnost človeškega delovanja v celoti.* Ta je izpeljana zgodovinsko in torej ne zgolj v kaki posamezni filozofski glavi in njenem akademskem kabinetu. Tak je današnji značaj človeškega delovanja v celoti. Človeško delovanje v celoti se zdaj odvija v mediju *brezumne svobode,* torej svobode brez zakona, če je zakon postava občega uma. Brezumna svoboda ali svoboda brez lastnega zakona je naključnost in samovolja – pelje pa človeštvo na planetu v katastrofo. Nobene morale si ni več mogoče izmisliti, ki bi ustavila to grožnjo.

Če se danes govori o etiki in morali, bi se bilo treba najprej ovedeti dejanskega zgodovinskega stanja evropskega duha. Če se danes govori o *perspektivah filozofije,* potem najbrž ni mogoče tiščati glave v pesek ob izpeljani skrajni konsekvenci filozofske umnosti. Ni zgodovinsko odgovorno ravnanje, če se kar iz nekakšne poljubne pozicije brez misli govoriči o filozofiji, morali, etiki, človeku ipd. Ne morale, ne etike, ne filozofije, ne zgodovinske človeškosti si ni mogoče kar izmisliti.

* Prispevek k razpravi na kongresu slovenskih filozofov oktobra 1994 na temo etike glede na »Perspektive filozofije« kot občo temo kongresa.

Mateja Režek

Ideološko ozadje ukinitve Revije 57

I.

Tradicijo literarnih revij mlade generacije je v letih 1957 in 1958 nadaljevala *Revija 57*.[1] Njena odgovorna urednika sta bila za leposlovje Veno Taufer in za kritično-esejistični del Vital Klabus. Skupaj je izšlo deset številk *Revije 57*, zadnja, dvojna številka pa je bila natisnjena jeseni 1958.

Revija 57 je veljala za naslednico revije *Beseda*, ki je izhajala od leta 1951, zaradi objave odlomka iz romana Lojzeta Kovačiča Zlati poročnik pa je bila v začetku aprila 1957 ukinjena. Toda *Revija 57* ni bila zgolj nadaljevalka že pri *Besedi* začrtane uredniške politike, temveč je šla še dlje, saj je poleg literature in kulturnih vprašanj kritično obravnavala tudi druge družbene probleme.

Sodelavci *Revije 57* niso izhajali le iz kroga ukinjene *Besede*, temveč tudi iz Literarne priloge *Tribune*, ki jo je urejal Veno Taufer. Še pred ukinitvijo *Besede* so se sodelavci Literarne priloge obrnili na predsednika Univerzitetnega odbora Zveze študentov Jugoslavije (UO ZŠJ) Janeza Vrhunca s prošnjo za novo literarno revijo. Vrhunc je dobil soglasje za izdajanje revije od vodilnega partijskega ideologa Borisa Ziherla.[2] Ker se je ukinitev *Besede* dogodila hkrati s prošnjo sodelavcev Literarne priloge za novo revijo, je *Beseda* brez večjega časovnega razmika dobila svojo naslednico, *Revijo 57*.

Za izdajateljico revije je bila sprva predvidena Prešernova družba, ki je razpolagala z *Besedi* odvzeto subvencijo, vendar je kasneje izdajateljstvo nad *Revijo 57* prevzel UO ZŠJ. Njegov predstavnik pri reviji je postal Janez Vrhunc, ki je ob prevzemu dolžnosti obljubil, da bo v dveh letih v reviji ustvaril »vzdržno ozračje«.[3]

Revija 57 je poleg večjega dela besedovcev in sodelavcev Literarne priloge okrog sebe združila precej novih sodelavcev. Poleg študentov je bilo med njimi tudi nekaj asistentov in že uveljavljenih kulturnikov, ki so sestavljali dokaj heterogeno skupino, vendar je večino povezoval kritičen odnos do oblasti ali vsaj do njene kulturne politike.

Dejavnost revijcev se ni omejevala zgolj na pisanje za *Revijo 57*. Organizirali so tudi debatne in literarne večere, v drugi polovici leta 1958 pa so pripravljali ustanovitev lastne založbe, ki bi izdajala dela avtorjev, ki niso našli založnika pri že obstoječih založbah. Omeniti velja še eksperimentalno gledališče Oder 57, ki sicer ni bil formalna podružnica revije, čeprav so ga z njo povezovali nekateri sodelavci. Oder 57 je bil ustanovljen spomladi 1957 kot alternativa institucionalnim gledališčem, ki so se tedaj še vedno bolj ali manj utapljala v socrealizmu. Kljub pritiskom oblasti je gledališče preživelo obračun z *Revijo 57* in nadaljevalo svoje delo vse do ukinitve Perspektiv, ko je prenehalo delovati.[4]

II.

Revija 57 je bila kmalu po ustanovitvi deležna pozornosti najvišjih partijskih forumov, zlasti Ideološke komisije CK ZKS in Izvršnega komiteja CK ZKS (IK CK ZKS), razprave o njej pa so običajno potekale v okviru širših diskusij o kulturnih in ideoloških vprašanjih. Mnenja političnega vrha so se odražala tudi v sklepih nižjih partijskih forumov, pri čemer je le redko prihajalo do razhajanj.

V začetku junija 1957 sta Vinko Trček in Boris Ziherl na seji Ideološke komisije CK ZKS načela razpravo o nezadostnem »ideološkem oboroževanju« mlade inteligence s strani Univerzitetnega komiteja ZKS (UK ZKS) in študentske organizacije. V razpravi *Revija 57* sicer ni bila izrecno omenjena, vendar je iz Ziherlovih besed razvidno, da je bil na Univerzi precej moteč prav »krožek bivših besedovcev«. V zvezi s tem je Ziherl okrcal člane UK ZKS, češ da »niso mogli najti enega komunista v svojih vrstah, da bi ga vključili v redakcijo«.[5] Že formalno ustanovljena *Revija 57* je torej nekoliko razburkala partijske vode, vendar je do resnejših razprav o njej prišlo šele po izidu prve številke revije konec avgusta 1957.

Prva dokumentirana analiza vsebine *Revije 57* je bila podana na VI. kongresu Ljudske mladine Slovenije (LMS) v Celju sredi septembra 1957. Vladimir Kavčič, sourednik mladinske literarne revije Mlada pota, je pripravil referat o prvi, dvojni številki *Revije 57*. Začel je s kritiko *Besede*, o kateri je povedal, da je bila »izključno negatorska, nekonstruktivna in neustvarjalna«, opozoril pa je tudi na njen negativni vpliv na Univerzi. Svojo oceno *Besede* je navezal na članek Tarasa Kermaunerja Razmišljanje o upornih generacijah in povojnem rodu, ki je bil objavljen v prvi številki *Revije 57*. Kermauner je s tem člankom načel diskusijo o generacijskem konfliktu med »srednjo« generacijo, ki je izvedla revolucijo, zatem pa pozabila na svoje predvojne cilje, ter mlajšo, povojno generacijo, ki se je šele oblikovala in iskala med borbenostjo in lagodjem. Povojna generacija bi morala postati nosilka borbe za družbeni razvoj, s čimer bi odvzela vodilno vlogo »srednji« generaciji, ki se je pasivizirala.[6] Kavčič je Kermaunerju priznaval nekatere dobre ideje, predvsem tiste o nesprejemljivosti prepuščanja lagodnemu življenju, vendar je zaključil, da je bila Kermaunerjeva kritika dela mlajše generacije namenjena predvsem sodelavcem ukinjene *Besede* in dobršnemu delu sodelavcev *Revije 57*.[7]

V nadaljevanju je Kavčič izrekel nekaj ostrih besed tudi na račun članka Veljka Rusa Ustvarjalnost in svoboda. Rus je zapisal, da revolucija ni uresničila ideje o novi moralni skupnosti, kar je pri povojni generaciji povzročilo umik v intimni svet. Toda umik ni prinesel odrešitve, pač pa spoznanje o vezanosti na čas in prostor, v katerem mora človek iskati svoje življenjske možnosti. To pa ne pomeni zgolj pristanka na danost, temveč ustvarjanje novih svetov, kar je odraz stvarne svobode. Ustvarjalnost je po besedah Veljka Rusa človekova potrditev in uresničitev v svetu in edina pot v novo moralno skupnost.[8] Kavčič je menil, da Rusov članek preveč poudarja individualizem in pozablja na »usodno povezanost« človeka in družbe. Govor je končal z ugotovitvijo, da je študentska organizacija, s tem ko je pri *Reviji 57* združila takšne sodelavce, storila napako, ter dodal, da bi bilo treba dejavnost revijcev »izpostaviti neprestanemu boju in kritiki, ne da bi komu zamašili usta, kot se včasih natolcuje, ampak zato, da se naši in njihovi pogledi razbistrijo, da najdemo skupen jezik, skupen cilj, ali pa dokončno diferenciacijo in pokažemo vso svojo hrabrost«.[9]

Nekaj dni po kongresu LMS je bila na seji IK CK ZKS izrečena prva uradna partijska ocena *Revije 57*. Po razpravi je bil sprejet sklep, da »proti reviji ni treba nastopiti z administrativnimi ukrepi, pač pa je potrebno več delati s komunisti, ki vodijo oz. sodelujejo v reviji, da se v politični borbi znotraj sodelavcev revije sama razčistijo posamezna vprašanja«, in da bi bilo potrebno za naslednjo številko pripraviti nekaj člankov, »da bi se stvari postavilo na pravo mesto«.[10]

Partija je torej skušala spraviti *Revijo 57* na »pravo« pot.

To potrjujejo tudi besede Borisa Ziherla na seji Ideološke komisije CK ZKS 26. septembra 1957. Ziherl je dejal, da bi v *Revijo 57* »morali na vsak način poslati svoje ljudi. Pošlje naj jih mladina. Gre za to, da se začne boj znotraj. /. . ./ V tistem trenutku, ko bo po njih padla mladina sama, bo takoj konec problema dveh generacij. Ta boj bo potem na istem nivoju.«[11]

Kljub napovedim partijskega vrha, da bo prek »svojih« ljudi vplival na vsebino *Revije 57*, je naslednja številka še bolj potrdila opozicijska stališča revijcev. O tem pričata zlasti uvodnik, ki ostro kritizira ukinitev kranjskega gledališča, in Pučnikov članek Družba in država. Razmišljanje večine revijcev se je vse bolj oddaljevalo od kolektivizma in poudarjalo vlogo posameznika, nepodrejenega zahtevam družbe.

Sklepi najvišjih partijskih forumov so odmevali tudi v UK ZKS, ki naj bi neposredno nadziral *Revijo 57*. Dobrih štirinajst dni po seji Ideološke komisije je UK ZKS izrekel očitke na račun Janeza Vrhunca in Osnovne organizacije ZKS (OO ZKS) na Filozofski fakulteti, saj je bilo največ sodelavcev revije prav s te fakultete. Janez Vrhunc je v zagovoru povedal, da je takoj, ko je revija prišla pod okrilje študentske organizacije, »vedel, da je to težka stvar, ki je sam komite ne bo mogel rešiti. Jasno je, da ne more biti uspešnih rezultatov po eni sami številki. Po enem letu bomo že nekaj napravili in imeli ljudi, ki bodo z nami držali.«[12]

Tudi na sestanku OO ZKS na Filozofski fakulteti 29. oktobra 1957[13] se je pokazalo, da univerzitetna partijska organizacija ni imela lastnega, argumentiranega stališča, s katerim bi revijcem pokazala, kaj jo pri *Reviji 57* pravzaprav moti. Brezplodne razprave v UK ZKS dokazujejo odvisnost nižjih partijskih forumov od sklepov Centralnega komiteja, ki so bili skoraj vedno sprejeti povsem brez zadržkov, hkrati pa so tudi dokaz nesposobnosti mlajše partijske inteligence, da bi se intelektualno kosala z revijci.

Ob vsem tem se lahko vprašamo, zakaj je partija sploh dovolila izhajanje *Revije 57*, saj je bilo že ob njenem nastanku bolj ali manj jasno, da bo v reviji objavljeno marsikatero politično sporno stališče. Dejstvo je, da je partija, kljub avtoritarnosti in represivnosti, vendarle dopuščala nekakšen pluralizem v kulturi, ki pa ni smel prek sproti določanih tolerančnih mej.[14]

III.

Konec novembra 1957 je Vinko Trček na seji Ideološke komisije CK ZKS prebral nekajstranski referat z naslovom Osnovni problemi ideološkega vplivanja na mlado inteligenco. Ugotavljal je, da je mladina »nepopolno idejno in etično osveščena«, velik del krivde za to pa je pripisal UK ZKS in študentski organizaciji. O revijcih je povedal, da na debatnih večerih na slavistiki »dostikrat na svojevrsten način napadajo

komuniste«, kar je posledica dejstva, da »na univerzi nismo v zadostni ideološki ofenzivi«. Trček je zaključil: »Včasih moramo računati s tem, da mlada generacija preboleva ‚otroško bolezen' idejnega zorenja in da je en človek temu bolj, drugi manj podvržen. Pri vplivanju na njen ideološki razvoj bi bilo potrebno bolj usmerjati in izkoriščati notranje sile te mlade generacije, ki sedaj raste, in ji pomagati, da ta boj izbojuje na naših pozicijah.«[15]

Boris Ziherl je razpravo o *Reviji 57* navezal na že omenjeni referat Vladimirja Kavčiča, ki je nanj očitno napravil močan vtis. Menil je, da bi se Kavčičeva kritika lahko »z nekaterimi redakcijskimi popravki spremenila v članek, ki bi bil tehten prispevek v boju proti ‚*Reviji 1957*'«. Čeprav je ocenil, da »je v mladinskem pokretu še preveč neodločnosti, še preveč bojazni pred tem, da bi stopili na področje neposrednega idejnega boja«, je bil prepričan, da so »mladi ljudje, ki jih danes srečujemo okrog revije ‚Mlada pota' in na raznih mladinskih srečanjih /. . ./ poklicani, da vsem tistim ‚idealom' in samozvanim genijem iz ‚*Revije 1957*' pokažejo in odkrijejo njihovo dejansko praznoto, ki se skriva pod visokoletečimi besedami in z vseh vetrov prinešenimi frazami in formulacijami«. Ugotavljal je tudi, da nekateri sodelavci *Revije 57* »zavestno vršijo idejno diverzantstvo, in sicer v tem smislu, da izrecno sprejemajo samo določeno literaturo«, ki jo je ocenil kot »literaturo kompletne zagate, literaturo tako imenovanega deziluzionizma, ki konkretno zavrača vsako živo družbeno problematiko in se zapira vase«. S tem je napadel filozofske poglede sodelavcev revije, ki jih je še kako zaznamoval od partije osovraženi eksistencializem. Ziherl je nasprotoval administrativnim ukrepom proti *Reviji 57*, saj je bil prepričan, da »uspeh lahko dosežemo samo tako, da aktiviziramo vse, kar je v mladini zdravega«.[16]

Še bolj od kritik *Revije 57* so zanimive Trčkove in Ziherlove izjave o aktiviranju »zdravih sil« znotraj mlade inteligence. V njih je moč zaslutiti pripravljenost na dialog z »idejno zmedenimi«, ki pa zaradi filozofsko pomanjkljivo izobraženih »zdravih sil« in nepopustljivosti sodelavcev *Revije 57* ni mogel obroditi takšnih sadov, kot si jih je želela partija. Zdi se, da so ideološki pritiski revijce samo še bolj utrdili v prepričanju, da mora biti delovanje oblasti podvrženo neprestani kritiki.

Sodeč po besedah članov Ideološke komisije, je bilo stališče partije do *Revije 57*, kljub Ziherlovemu grmenju, da »so tu na delu tuji, negativni elementi«,[17] za tedanji čas precej strpno, saj partija še ni razmišljala o administrativnih ukrepih proti uredništvu revije. Revijcem je pripisovala le prebolevanje »otroške bolezni idejnega zorenja«, ki pa jo je tako ali tako nameravala ozdraviti.

Pomemben dejavnik »idejnega boja« proti *Reviji 57* je partijski vrh videl v dotlej na tem področju skoraj nedejavnem UK ZKS. Kmalu po seji Ideološke komisije je UK ZKS sprejel sklep, da je *Reviji 57* »treba dati idejno ogrodje«, in zaradi tega napovedal sestanek štirih svojih članov z Borisom Ziherlom, Vido Tomšič in Janezom Vipotnikom.[18] Pri UO ZŠJ je bila takrat ustanovljena tudi komisija za tisk, ki naj bi krojila uredniško politiko študentskega tiska.[19]

V času zaostrovanja partijskih stališč do *Revije 57* je v ZK vstopil Jože Pučnik. Že pred tem je aktivno deloval v študentski organizaciji in postal tudi njen predsednik na Filozofski fakulteti, v partijo pa se je vključil, ker je v njej videl možnost za aktivnejše politično delovanje. Pučnikovo dejanje je med sodelavci revije vzbudilo precej očitkov in celo sum, da je agent udbe,[20] kar priča o napetosti ozračja in prikritem strahu, ki je vladal v uredništvu revije.

Na stopnjevanje pritiskov na *Revijo 57* je gotovo vplivala tudi prva delavska stavka,

ki je izbruhnila sredi januarja 1958 v trboveljskem rudniku in se zatem razširila še na Zagorje in Hrastnik. Delavski upor je oblasti uspelo pomiriti brez nasilja, čeprav je bila v skrajnem primeru pripravljena uporabiti tudi silo.[21] Takšna reakcija je s stališča tedanje dobe povsem razumljiva, saj bi v primeru, da bi se podobne stavke nadaljevale, oblast, ki se je proglašala za delavsko, povsem izgubila legitimnost.

UK ZKS je na seji 24. februarja 1958 vnovič razpravljal o *Reviji 57* in predlagal sestanek z Vido Tomšič in Borisom Ziherlom. Sestavljena je bila tudi komisija, ki bi morala poskrbeti za izid tekoče številke *Revije 57* (št. 1/2, 1958 – op. p.). Dogovorili so se, da bo ta številka izšla le s podpisom UO ZŠJ, torej brez omembe Janeza Vrhunca, ki kot predstavnik izdajatelja v uredništvu *Revije 57* ni izpolnil pričakovanj. Dokončna odločitev o usodi *Revije 57* je bila preložena na čas po izidu omenjene številke.[22] UK ZKS se je očitno pripravljal na odločen poseg v uredniško politiko *Revije 57*, sodeč po večkratnih najavah sestankov z najvišjimi partijskimi funkcionarji, pa je *Revija 57* precej obremenjevala tudi celotni slovenski politični vrh.

Po odstavitvi Janeza Vrhunca se je 4. marca 1958 UK ZKS ukvarjal predvsem z vprašanjem, kdo naj prevzame njegovo mesto in kako v *Revijo 57* vključiti nove sodelavce iz vrst komunistov.[23] Konec marca je odgovornost za *Revijo 57* prevzel Rado Jan, ki je to nalogo sprejel kot veliko breme, saj je dejal, da mu ni do »nehvaležnih prerekanj z ljudmi iz *Revije*«.[24] Na seji UK ZKS 7. aprila 1958 so govorili predvsem o delu Janeza Vrhunca v komiteju in študentski organizaciji, kritike pa so privedle do njegove izključitve iz ZK. Vrhuncu so poleg drugih napak očitali tudi »nesprejemljivo« pisanje *Revije 57* in druženje z revijci za hrbtom komiteja, medtem ko so ga revijci, kot se je sam izrazil, imeli za »žandarja pri reviji«.[25]

Po tej seji so v partijskih forumih razprave o *Reviji 57* povsem potihnile, vendar je bilo to le zatišje pred viharjem, ki se je silovito razbesnel ob ukinitvi *Revije 57* in »ideološki ofenzivi«, ki je sledila.

IV.

Sredi septembra 1958 je *Revija 57* prvič v tem letu prišla na dnevni red seje Sveta za kulturo in prosveto LRS, ki je odločal o financiranju dobršnega dela tedaj izhajajočih revij, torej tudi *Revije 57*.

Namestnik predsednika Komisije Sklada za pospeševanje založništva Mitja Mejak je že 3. junija 1958 Svetu za kulturo in prosveto poročal o težavnem finančnem položaju Sklada, ki ni mogel ugoditi vsem prošnjam za subvencije. Svet za kulturo in prosveto je sklenil, naj Komisija z ukinitvijo subvencij nekaterim revijam »izdatneje podpre revije, ki so družbeno pomembne«.[26]

Na naslednji seji Sveta za kulturo in prosveto 18. septembra 1958 je Mitja Mejak prebral poročilo Komisije s predlogi za ukinitev podpore nekaterim revijam. Med devetimi revijami, predvidenimi za ukinitev, je bila na prvem mestu zapisana *Revija 57*. Komisija je namreč ocenila, da je revija odvisna zgolj od subvencije in da nima dovolj naročnikov, nekateri člani Komisije pa so menili, da je njeno pisanje politično sporno. Zatem je Mejak prebral prošnjo uredniškega odbora *Revije 57* za zvišanje subvencije. V njej je uredništvo opozarjalo na finančne težave *Revije 57* in poudarilo pomen revije, ki je združevala mlajšo generacijo literatov in obravnavala bistvene

družbene probleme. Uredniški odbor je na koncu pisma zapisal, da je revija odvisna zgolj od podpore Sveta za kulturo in prosveto, zato se bo v primeru zavrnitve prošnje prisiljen obrniti na slovensko javnost.[27]

Po Mejakovem poročilu se je začela razprava o *Reviji 57*. France Boštjančič je dejal, da se strinja z ukinitvijo subvencij revijam, ki imajo možnost, da se oprejo na druge organizacije, nekaj pomislekov pa je imel glede *Revije 57*. Čeprav je podprl ugotovitev Komisije, da je pisanje revije sporno, je menil, da bi njena ukinitev povzročila veliko škodo mlajši generaciji literatov, ki bi izgubili možnost za objavljanje svojih del. Temu mnenju se je pridružil tudi Stane Virtič, ki je dejal, da bi moral Svet financirati revijo vsaj do konca leta, zatem pa bi se priključila založbi pri CK LMS.[28]

Tudi dr. Helij Modic ni soglašal z odtegnitvijo podpore *Reviji 57*. Opozoril je celo na protislovnost argumentov za ukinitev subvencije: »Na eni strani je očitek, da revija ni dovolj skrbela za krog naročnikov in da je način pisanja v nasprotju z našo kulturno politiko. Torej, če se revija širi, je slabo, če pa se ne širi, pa tudi ni prav.« Dodal je, da je *Revija 57* študentska revija in zatorej odsev razmišljanja mladih intelektualcev, ki se »z veliko vnemo in velikim duševnim naporom poglabljajo in obravnavajo naše probleme, ki jih v drugih revijah zanemarjamo in potiskamo v stran. To, da se z vnemo lotevajo teh stvari, je signal, da so vsi ti problemi med mladino zelo pereči, ker sicer ne bi bili razumljivi ti napori. Zdi se mi, da ne bi bilo prav, da to duševno napetost, ki je v mladih ljudeh, in ki skušajo po svojih močeh te probleme reševati, da te potisnemo v ilegalo. Mislim, da je to eden najvažnejših kulturno-političnih problemov. S tega stališča ne bi bil za to, da odklonimo podporo tej reviji in jo tako postavimo v ilegalo in ji onemogočimo redno izhajanje in da čakamo, da se bodo ti napori kanalizirali na drugo naslavljanje in drugam.«[29]

Nekaj manj odločnosti je bilo v besedah Mateja Bora, ki je dejal, da nima razlogov za podpiranje revije, ki ga napada, vendar pa si kot kulturni delavec želi čim več različnih revij. Predlagal je, naj Svet o *Reviji 57* ponovno razpravlja na podlagi obširnejšega poročila in naj se njegovi člani podrobneje seznanijo z vsebino revije.[30]

Razpravo je zaključil predsednik Sveta za kulturo in prosveto Boris Kocijančič, ki je menil, da je treba revijo subvencionirati do konca leta »s tem, da si vzame kriterije, ki so vodili komisijo, ki je dala predlog za ukinitev, resno v premislek tako revija kot Zveza študentov in še to, da za bodoče leto ne more računati več s subvencijo, če bi te ideje, o katerih revija razpravlja, prišle v prevelik razkorak z našo kulturno politiko«.[31] Kocijančičev predlog o subvencioniranju *Revije 57* do konca leta je bil sprejet z večino glasov.

Predlog Komisije Sklada za pospeševanje založništva za odvzem subvencije *Reviji 57*, ki bi pomenil »elegantno« ukinitev revije, torej ni dobil podpore s strani Sveta za kulturo in prosveto. Do obračuna z *Revijo 57* je prišlo nekaj mesecev kasneje na drugačen, bistveno bolj grob način.

V.

Zadnja, dvojna številka *Revije 57* je bila natisnjena oktobra 1958. Iz kasnejših poročil Sekretariata za notranje zadeve (SNZ) in Uprave državne varnosti (UDV) je razvidno, da sta bila povod za zaplembo *Revije 57* uvodnik uredništva in razmišljanje Jožeta Pučnika na zadnjih straneh revije.

Uvodnik je bil odmev na predlog Komisije Sklada za pospeševanje založništva o ukinitvi subvencije *Reviji 57* in na sejo Sveta za kulturo in prosveto, ki je o tem predlogu odločal ob odsotnosti predstavnika uredništva revije. Za sklepe te seje je uredništvo izvedelo iz Slovenskega poročevalca, ki je poročal, da je Komisija kot razloga za odvzem subvencije navedla premajhno število naročnikov revije in dejstvo, da *Revija 57* ne ustreza »idejno političnim prizadevanjem«.[32] Prvi razlog je uredništvo v celoti zavrnilo, saj število naročnikov *Revije 57* ni odstopalo od običajnega kroga bralcev slovenskih literarnih revij, glede druge utemeljitve pa je menilo, da ni dovolj natančno definirana. Ob koncu uvodnika je uredništvo zapisalo, da morajo tovrstni poskusi ukinjanja revij postati nauk za nadaljnjo kulturno politiko do revij in podobnih ustanov. Predlagalo je, naj bodo razprave o njihovem obstoju javne, »da bo družba lahko aktivneje in bolj kritično ter v celoti kontrolirala delo svojih organov«. Poleg tega je menilo, da je reševanje kulturnopolitičnih in ideoloških vprašanj pod pretvezo ekonomskih nujnosti licemersko in »v nasprotju z duhom socializma«.[33] Uredništvo je s tem prispevkom precej drzno poseglo v kulturno politiko in obenem pozvalo tudi javnost, naj aktivneje nadzoruje delovanje oblasti.

Poleg uvodnika je bil kot politično sporen ocenjen tudi prispevek Jožeta Pučnika Uradništvo uradniških ustanov in njihova miselnost, v katerem je razmišljal o nesprejemljivem ravnanju nekaterih slovenskih kulturnih inštitucij. Kot primer takšnega ravnanja je navedel zavrnitev pesniške zbirke Daneta Zajca *Požgana trava* pri dveh založbah zaradi ideološke spornosti.[34]

Za objavo v zadnji številki revije je bil predviden tudi članek Jožeta Pučnika Naša družbena stvarnost in naše iluzije. V njem je pisal o krizi v partiji, ki se je začela kazati v razkolu med ljudstvom in oblastjo. Poglavitni vzrok krize je Pučnik videl v neprilagojenosti partije na nove razmere po prevzemu oblasti. Partija je namreč še vedno postavljala logiko brezobzirnega boja in antagonistično pojmovanje družbe pred logiko ustvarjanja novih odnosov, ki jih je sama pravno normirala, ne pa tudi dejansko vnesla v življenje. S tem je bilo ustvarjeno neskladje med normiranim in dejanskim stanjem, obenem pa se je poglobil prepad med ljudstvom in državo. To je povzročilo obojestransko nezaupanje oziroma strah pred javnim izražanjem kritike na eni strani in neprestan občutek ogroženosti na drugi strani.[35] Članek je nastal kot plod diskusij s Tarasom Kermaunerjem, Veljkom Rusom, Primožem Kozakom in Jankom Kosom, ki so se dogovorili, da bo vsak od njih s svojega stališča kritično analiziral delovanje oblasti. Toda ti prispevki, razen Pučnikovega, nikoli niso bili predloženi uredništvu *Revije 57*.[36] Članek Naša družbena stvarnost in naše iluzije je bil povod za aretacijo Jožeta Pučnika, zato je treba odgovoriti na vprašanje, kaj je bilo v njegovi vsebini tako spornega in za oblast nesprejemljivega oziroma v čem se je članek razlikoval od drugih prispevkov, objavljenih v *Reviji 57*. Bistvena razlika je bila v njegovi neposrednosti, saj je Pučnika kasneje najbolj bremenilo dejstvo, da je v članku odkrito imenoval vodilno politično strukturo – partijo, ki se je identificirala z državo oziroma postala aparat države in nasilja. Z zlorabljanjem oblasti in nezaupljivim gledanjem na družbo in njene posameznike kot na potencialne nasprotnike je partija povsem izničila tedaj tako poudarjano vez z ljudstvom.

Da ne bi preveč provocirali oblasti in znova spodbudili misli o ukinitvi revije, so bili nekateri sodelavci proti objavi omenjenega Pučnikovega članka, medtem ko je večinski del uredništva menil, da bi popuščanje pomenilo izgubo koncepta in identitete *Revije 57*. Uredniški odbor je po vroči razpravi sklenil, da mora biti članek

objavljen, vendar ga je Rado Jan tik pred tiskanjem izločil, ker mu je Boris Ziherl svetoval, naj kot predstavnik izdajatelja pri *Reviji 57* izkoristi pravico veta.[37] Pučnik je o članku razpravljal tudi z Borisom Ziherlom, svojim profesorjem na Filozofski fakulteti. Ziherl se z vsebino članka sicer ni strinjal, vendar je Pučniku zatrdil, da partija ne bo administrativno ukrepala, pač pa se bo s člankom spoprijela v javni diskusiji.[38] Kljub Ziherlovim obljubam je bila le nekaj dni zatem *Revija 57* zaplenjena, Pučnik pa aretiran.

VI.

Konec oktobra 1958 je Tajništvo za notranje zadeve (TNZ) v Ljubljani predlagalo Okrožnemu javnemu tožilstvu, naj odredi zaplembo 5./6. številke *Revije 57* zaradi objave uvodnika uredništva in Pučnikovega članka Uradništvo uradniških ustanov in njihova miselnost. Revija je bila skupaj z izločenim Pučnikovim člankom zaplenjena 31. oktobra v tiskarni v Kočevju, 5. novembra pa je zaplembo potrdilo Okrožno sodišče v Ljubljani. Poleg tega je bil zaradi članka Naša družbena stvarnost in naše iluzije in iz tega izhajajočih obtožb sovražne propagande 31. oktobra aretiran Jože Pučnik.[39]

Ukrepi oblasti so izzvali številne proteste članov uredništva, ki so se pritožili na Vrhovno sodišče LRS in protestirali pri sekretarju za notranje zadeve. O dogajanjih so obvestili tudi Društvo slovenskih književnikov, Republiški in Okrajni odbor SZDL, UO ZŠJ in Okrajni komite ZKS (OK ZKS). Sekretar OK ZKS Janez Vipotnik je odgovornima urednikoma Venu Tauferju in Vitalu Klabusu svetoval, naj iz zadnje številke izločita uvodnik in Pučnikov članek. Če bi predlog sprejela, bi, vsaj po Vipotnikovih zagotovilih, revija lahko izšla, vendar sta oba urednika takšen kompromis zavrnila.[40]

O nadaljnji usodi *Revije 57* so 6. novembra 1958 razpravljali člani Predsedstva SZDLS. Razpravo o *Reviji 57* je začel Janez Vipotnik, ki je poročal o že omenjenem razgovoru z Venom Tauferjem in Vitalom Klabusom. Opozoril je na resnost problema *Revije 57*, »saj se okoli zaplembe 5. in 6. številke ‚Revije 1957' precej govori«, ter predlagal politično akcijo proti sodelavcem revije. Boris Ziherl je dejal, da *Revija 57* že precej časa povzroča »križe in težave« in da so se že ob prvem razgovoru z revijci na študentskem seminarju v Ankaranu avgusta 1957 pokazale »djilasovske tendence«. Ziherlove in Vipotnikove izjave je nekoliko omilil Boris Kraigher, ki je menil, da zadeve ne gre jemati preveč resno, čeprav »bi bilo popolnoma zgrešeno, če bi take tendence podpirali, ali pa jim dajali svobodo delovanja v imenu svobode kulturnega udejstvovanja in v imenu demokracije«. Na seji je bilo zastavljeno tudi vprašanje odvzema subvencije *Reviji 57*. Govorilo se je celo o ukinitvi revije, vendar odločitev o tem še ni bila dokončno sprejeta.[41]

Jože Pučnik je bil sprva obdolžen sovražne propagande po členu 118/1, med preiskavo pa so se obtožbe razširile še na združevanje zoper ljudstvo in državo iz člena 117/1 Kazenskega zakonika iz leta 1951. Policija je namreč med sistematično preiskavo naletela na Pučnikovo pismo znancu Jožetu Močniku, v katerem je pisal o problemu urejanja konfliktov v podjetjih. Menil je, da se problemi ne smejo prikrivati, temveč je o njih treba odkrito spregovoriti in v skrajnem primeru organizirati tudi stavko. Iz tega pisma in izjav nekaterih prič so bile izpeljane obtožbe,

da je Pučnik organiziral ilegalne skupine in jih sistematično pripravljal na revolucijo. Kljub vztrajnemu zanikanju Pučniku ni uspelo prepričati zasliševalcev o neresničnosti teh obtožb, saj je bil spomin na januarsko stavko v revirjih še preveč živ, v pomoč zasliševalcem pa so bila tudi Močnikova priznanja.[42]

Pučnika so zasliševali tudi o nekaterih sodelavcih *Revije 57*, ki so jim skušali naprtiti soodgovornost za članek Naša družbena stvarnost in naše iluzije in celo priprave na rušenje oblasti. Pod drobnogledom zasliševalcev so se tako znašli še Veljko Rus, Taras Kermauner, Janko Kos, Primož Kozak, Vital Klabus in Veno Taufer.[43]

UDV je v svojem poročilu, ki je bilo 13. novembra 1958 poslano CKJ ZKS, kot največjo nevarnost ocenil Jožeta Pučnika. Njegovo »sovražno delovanje« se je začelo, ko je kot dijak klasične gimnazije v Mariboru pisal za dijaški list *Iskanja*, nadaljevalo pa se je na univerzi s pisanjem za *Revijo 57* in sodelovanjem v debatnih krožkih. Poleg tega naj bi Pučnik v mariborskem in celjskem okraju organiziral somišljenike, ki bi zbirali podatke o razpoloženju med delavci, o aktivnosti članov ZK ipd., ter jih pripravljal na revolucijo. Ker naj bi tudi nekateri drugi sodelavci *Revije 57* »kazali simptome dejavnosti, da se pri nas odstranijo sedanje institucije in vzpostavi ‚ljudska organizacija', je UDV usmeril preiskavo predvsem na to, «da razčistimo bistvo in obseg ilegalne organizacije, da ugotovimo soudeležbo ostalih članov uredniškega odbora ‚*Revije 57*' pri sovražni dejavnosti Jožeta Pučnika in da razbijemo skupino ‚*Revije 57*' ter preprečimo njeno nadaljne sovražno izstopanje in delovanje».[44] Da bi to dosegli, so poleg Jožeta Pučnika aretirali še Jožeta Močnika, priprli štiri osebe iz mariborskega okraja, ki so jih kasneje zaradi pomanjkanja dokazov izpustili, zaslišali 31 oseb in se »razgovarjali« z več osebami.[45]

Med sodelavci *Revije 57* policija ni našla priče, ki bi potrdila obtožbe proti Pučniku in inkriminirala vsaj še nekaj revijcev, čeprav so se nekateri distancirali od Pučnikovih stališč. Heterogenost, ki je pravzaprav bogatila krog *Revije 57*, so zasliševalci skušali kar najbolje izkoristiti, saj so v svojem poročilu, namenjenem CK ZKS, zapisali, da bodo »diferenciacijo« med revijci še bolj poglobili. Omenjene so tudi reakcije sodelavcev *Revije 57* na ukrepe oblasti, ki kažejo, da večine revijcev pritiski niso zlomili, saj so nameravali brezkompromisno nadaljevati svoje delo. Poročilo v zaključku obravnava tudi odmeve na zaplembo *Revije 57* v javnosti, ki so bili po mnenju UDV zanemarljivi, ker naj bi se za problem zanimalo le nekaj študentov ljubljanske Univerze in nekateri kulturni delavci, med katerimi niso pozabili omeniti Edvarda Kocbeka.[46]

Jože Pučnik je bil 30. marca 1959 pred Okrožnim sodiščem v Ljubljani obsojen na devet let strogega zapora, vendar mu je bila leta 1962 kazen z zakonom o amnestiji znižana na sedem let. Leta 1963 je bil po petih letih zapora pogojno izpuščen, že naslednje leto pa je bil zaradi objave dveh člankov v *Perspektivah* ponovno aretiran in zaprt za dve leti.[47] Ob tem ne moremo mimo vprašanja, zakaj je bil obsojen prav Jože Pučnik, medtem ko se je drugim uspelo izogniti zapornim kaznim. Gotovo je k temu največ prispevalo dejstvo, da je Pučnik med vsemi revijci veljal za najbolj direktnega, možna pa je tudi razlaga, ki se je pojavila med samimi revijci; namreč, da je oblast skušala prizanesti uglednim očetom nekaterih sodelavcev *Revije 57*.

Seveda tudi drugim revijcem ni bilo povsem prizaneseno. Ker naj bi sodelovali pri pripravljanju članka Naša družbena stvarnost in naše iluzije, so bili kaznivega dejanja sovražne propagande obdolženi Veljko Rus, Veno Taufer in Taras Kermauner,

preiskava proti njim pa je bila ustavljena šele 29. februarja 1960.[48] Taras Kermauner, ki je bil od leta 1955 asistent na Filozofski fakulteti, ob prvi reelekciji leta 1959 ni bil več izvoljen, Veljko Rus pa je bil z asistentskega mesta suspendiran leta 1960,[49] že konec leta 1958 pa je bil izključen iz ZK. Sredi aprila 1959 so bili iz partije izključeni tudi Primož Kozak, Jože Hudeček, Breda Vrhovc in Marija Pegan, ker so med procesom proti Pučniku »blatili preiskovalni in sodni postopek ter organe TNZ, Pučniku pa so javno čestitali za njegovo zadržanje pred sodiščem«.[50]

VII.

Zaplembi *Revije 57* je sledila »ideološka ofenziva«, s katero je partija skušala urediti razmere na kulturnem in ideološkem področju. V okviru širših razprav o ideoloških vprašanjih so se na sejah partijskih forumov vrstile negativne ocene *Revije 57*, očitki, da je bila partija preveč popustljiva, in zagotovila, da se kaj takega ne bo več ponovilo.

Za 5. december 1958 je bila sklicana plenarna seja CK ZKS. V uvodnem referatu je Boris Ziherl obravnaval ideološke in politične probleme ter poudaril pomen boja komunistov »proti malomeščanskemu anarho-individualizmu kot glavnemu prevodniku buržoaznih idejnih vplivov«. Dejal je, da se »antisocialistične tendence« kažejo v prezirljivem odnosu do revolucije, v zanikanju vodilne vloge delavskega razreda in ZK ter v napadih na marksizem. Po Ziherlovih besedah so se te tendence pokazale tudi v stališčih sodelavcev *Revije 57*.[51]

Med vsemi razpravljalci je bil v opisovanju dogajanj na Univerzi najbolj konkreten Janez Vipotnik. Povedal je, da se razmere po uvedbi novega univerzitetnega zakona in nekaterih kadrovskih zamenjavah postopno konsolidirajo. Seveda ni pozabil omeniti »negativnih političnih pojavov med študenti«, ki jih je pripisal zlasti študiju v tujini in branju tuje literature. Po drugi strani pa je menil, da tudi »študentom – komunistom manjkajo čvrsti teoretični temelji / . . ./. Univerzitetni komite se včasih naravnost boji razprav z ljudmi npr. okrog ‚*Revije 57*', češ da jim niso kos, frapirajo jih visoko doneče besede, za katerimi se resnično skriva dejanska zmedenost in revščina.«[52]

Vodstvo slovenske partije je torej priznavalo, da mlajši partijski inteligenci manjka filozofskega oziroma teoretičnega znanja za »idejni boj« z revijci. Vzrok za to je bila po mnenju nekaterih partijskih ideologov premajhna zavzetost ZKS, da bi mlade partijce »oborožila« s teorijo marksizma. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali je res šlo le za premajhno zavzetost partije ali pa so se morda vzroki skrivali drugje; namreč v antagonizmu med idejo in stvarnostjo, ki ga uradna politika ni hotela ali pa ni bila sposobna priznati.

Posledica slabega poznavanja marksizma so bili po Vipotnikovih besedah tudi »precej zmešani pojmi«, ki so se pojavili v *Reviji 57*. Dejal je, da njeni sodelavci »obravnavajo naše probleme na osnovi precej heterogenih idejnih konceptov, toda po njihovih lastnih zagotovilih skušajo vprašanja obravnavati po marksističnih pogledih, čeprav to pojmujejo po svoje, negativno. Posamezne negativne pojave čestokrat posplošujejo in s tem negirajo tudi pozitivne pridobitve. Ta skupina okrog ‚*Revije 57*' se je / . . ./ ločila od ostale mladine in hoče obravnavati družbene probleme iz pozicij nerazredno orientiranih intelektualcev.« O *Reviji 57* je v nadaljevanju še precej

govoril; poudarjal je njen mali vpliv na študente in povzpetništvo revijcev, ki so kazali »precejšne kulturne, javne in tudi politične pretenzije«, predlagal pa je tudi nekaj nadaljnjih ukrepov za saniranje razmer na Univerzi, ki bi morali biti osredotočeni na politično delo s študenti.[53]

V razpravo o ideoloških problemih se je vključil tudi Edvard Kardelj, ki je kritično ocenil neodločnost in popustljivost komunistov, ki »zamujamo, da bi z odločnejšo uporabo radikalnejših sredstev udarili tam, kjer je to potrebno. Ker zamujamo, imamo potem težje posledice. Tu mislim na revijo ‚*Revija 57*'. Vsi vemo, da je ta revija bila že nekaj časa reakcionarna, zmedena in škodljiva, vendar pa je ves čas dobivala naše dotacije. Treba je postaviti jasno mejo, kaj lahko v imenu demokracije še trpimo, kaj pa je treba v imenu socializma preprečiti. Za nas demokracija ni abstraktna politična fraza, ampak je stvar, ki ima konkretno vsebino v socialističnem družbenem odnosu. Ona ne daje samo pravice, temveč tudi nalaga dolžnosti do socialistične družbe. To ne pomeni, seveda, da je treba zdaj ne vem kako zaostrovati. Hočem reči le to, da moramo vedno vedeti, kam kaj vodi in kako se bodo stvari razvijale, negativne klice pa je treba že v začetku zadušiti.«[54]

Partijski vrh je, sodeč po izjavah na IX. plenumu CK ZKS, zelo resno zastavil svojo »ofenzivo« na Univerzi, kar je imelo močan odmev v UK ZKS.

Že naslednji dan, 6. decembra 1958, je na redni letni konferenci UK ZKS nekaj razpravljalcev načelo diskusijo o ideološkem delu, precej ostrih besed pa je bilo izrečenih tudi na račun *Revije 57*. Razpravo o njej je sprožil Rado Jan, ki je priznal, da partijsko vodstvo na Univerzi ni bilo sposobno vplivati na delovanje sodelavcev *Revije 57*, ker ni imelo ustreznega koncepta dela. Rešitev je videl v intenzivnem študiju novega programa ZKJ in v javnih razpravah, s katerimi bi komunisti na Filozofski fakulteti odpravljali »nejasnosti«, predlagal pa je tudi ustanovitev novega študentskega glasila.[55]

Svoj delež k razpravi je dal tudi Janez Vipotnik, ki je bil gost konference UK ZKS. Dejal je, da devetsto komunistov na Univerzi predstavlja »veliko silo«, ki pa še vedno ni povsem enotna. V zvezi s tem je opozoril na prehitro sprejemanje članov v ZK, pri čemer je mislil na nekatere revijce, ki so bili po zaplembi *Revije 57* izključeni iz partije. Omenil je tudi nepremišljeno kadrovsko politiko na Univerzi v zadnjih letih; njene posledice naj bi se bile odrazile zlasti pri izbiri asistentov. Odgovornost za vsebino *Revije 57* je Vipotnik pripisal komunistom na Univerzi, ki niso pravočasno odgovorili na njeno »reakcionarno« pisanje, ter dodal, da bo morala nova študentska revija pisati »v okviru socialističnih konceptov, v katerih se razvija naš družbeni razvoj«.[56]

O *Reviji 57* in sklepih zadnje plenarne seje CK ZKS je Boris Ziherl poročal na sestanku Ideološke komisije CK ZKS 30. decembra 1958. Novost, ki se je pojavila v njegovih izjavah, je morda le omemba »zavednega sovražnika«, ki naj bi posegel v *Revijo 57* in »tole kalno vodo izkoristil v svoj namen«.[57] Katerega sovražnika je Ziherl pravzaprav imel v mislih, ni mogoče z gotovostjo zatrditi. Morda je to povezano z edino tovrstno izjavo iz kroga bivših revijcev, ki jo je zapisal Taras Kermauner; namreč, da so nekateri sodelavci *Revije 57* skušali navezati stike s politično emigracijo: »Da bi združili celotni slovenski narod na spravi oz. skupni pluralni demokraciji, sva se s Kozakom v Parizu pogovarjala za sodelovanje – tudi finančno – celo z najbolj ‚ekstremno' emigracijo. /. . ./ Tudi ti pogovori so bili najbrž eden od vzrokov za uradno oceno, da je *Revija 57* oz. njeno gibanje politično posebej

nevarno.«[58] Zanimivo je, da stiki revijcev z emigracijo v poročilih UDV niso omenjeni, prav tako pa v dostopnem oziroma ohranjenem arhivskem gradivu ni dokumentirana niti ena izjava kakega partijskega funkcionarja, ki bi bila podobna Ziherlovi.

Revija 57 tudi v letu 1959 ni izginila iz zapisnikov sej partijskih forumov, čeprav so se razprave o njej postopoma umikale drugim, aktualnejšim temam. 8. junija 1959 se je *Revija 57* znašla celo v razpravi Ideološke komisije CK ZKJ. O dogajanjih v Sloveniji je poročal Boris Ziherl, ki je povedal, da se je krog sodelavcev *Besede* in kasneje *Revije 57* »iskristalisao u grupu sa određenom neprijateljskom političkom platformom«, pri čemer je *Revija 57* precej presegla *Besedo*.[59]

Sprva dokaj tolerantno, pa vendar nenaklonjeno stališče oblasti do *Revije 57* se je torej v dobrem letu in pol sprevrglo v izrazito odklonilen odnos, ki je privedel do ukinitve revije. *Revija 57* je namreč dregnila v zelo občutljivo točko politike – v nedotakljivost partije. Opozicijska stališča njenih sodelavcev so oblastnikom nedvomno ponudila številne teme za razmišljanje in morda posredno prispevala tudi k postopnemu popuščanju ortodoksnosti znotraj partijskih struktur.

OPOMBE

[1] Raziskava o *Reviji 57* je nastala kot diplomska naloga na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani pod mentorstvom prof. dr. Dušana Nečaka. Za nasvete pri nastajanju diplomske naloge in njeni priredbi za objavo se zahvaljujem dr. Alešu Gabriču.

[2] Pogovor z Venom Tauferjem (T. Hribar), Nova revija, 1984, št. 24/25, str. 3001–3005; Zapisnik seje UK ZKS, 7. 4. 1958, str. 3, Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond UK ZKS, f. 10.

[3] Zapisnik seje UK ZKS, 7. 4. 1958, str. 3, ARS, fond UK ZKS, f. 10.

[4] Več o tem: Janko Kos, Resnica o Odru 57, Sodobnost, 1988, št. 8/9 in 10, str. 815–832 in 938–951; Oder 57 /pričevanja/, Knjižnica MGL 103, Ljubljana 1988.

[5] Zapisnik seje Ideološke komisije CK ZKS, 4. 6. 1957, str. 5–6, ARS, fond CK ZKS III, š. 76.

[6] Taras Kermauner, Razmišljanje o upornih generacijah in povojnem rodu, *Revija 57*, 1957, št. 1/2, str. 6–20.

[7] Referat Vladimirja Kavčiča, Stenografski zapisnik VI. kongresa LMS v Celju, 13.–14. 9. 1957, ARS, fond LMS, f. 78.

[8] Veljko Rus, Ustvarjalnost in svoboda, *Revija 57*, 1957, št. 1/2, str. 32–40.

[9] Referat Vladimirja Kavčiča, Stenografski zapisnik VI. kongresa LMS v Celju, 13.–14. 9. 1957, ARS, fond LMS, f. 78.

10 Zapisnik seje IK CK ZKS, 20. 9. 1957, str. 11, ARS, fond CK ZKS III, š. 7.

[11] Zapisnik seje Ideološke komisije CK ZKS, 26. 9. 1957, str. 9–10, ARS, fond CK ZKS III, š. 76.

[12] Zapisnik sestanka UK ZKS, 8. 10. 1957, str. 3, ARS, fond UK ZKS, f. 9.

[13] Zapisnik 1. rednega sestanka OO ZKS na Filozofski fakulteti, 29. 10. 1957, ARS, fond UK ZKS, f. 9.

[14] Božo Repe, »Liberalizem« v Sloveniji, Borec, 1992, št. 9/10, str. 22.

[15] Zapisnik seje Ideološke komisije CK ZKS, 26. 11. 1957, str. 10–12, ARS, fond CK ZKS III, š. 76.

[16] Prav tam, str. 29–31.

[17] Prav tam, str. 31.

[18] Zapisnik sestanka UK ZKS, 17. 12. 1957, ARS, fond UK ZKS, f. 9.

[19] Zapisnik konference Zveze komunistov ljubljanske Univerze, 31. 1. 1958, str. 11, ARS, fond UK ZKS, f. 10.

[20] Janko Lorenci, Jože Pučnik, Emonica, Ljubljana 1990, str. 29.

[21] Božo Repe, Obračun s Perspektivami, ZPS, Ljubljana 1990, str. 89.

[22] Zapisnik seje UK ZKS, 24. 2. 1958, str. 3, ARS, fond UK ZKS, f. 10.

[23] Zapisnik seje UK ZKS, 4. 3. 1958, str. 4–5, ARS, fond UK ZKS, f. 10.

[24] Zapisnik seje UK ZKS, 7. 4. 1958, str. 8, ARS, fond UK ZKS, f. 10.

[25] Prav tam, str. 6–8.

[26] Zapisnik 6. redne seje Sveta za kulturo in prosveto LRS, 3. 6. 1958, ARS, fond Sveta za kulturo in prosveto LRS, seje SKP, f. 1 – 1958, 14/8.
[27] Zapisnik 1. redne seje Sveta za kulturo in prosveto LRS, 18. 9. 1958, str. 40, ARS, fond Sveta za kulturo in prosveto, seje SKP, f. 1 – 1958, 14/12.
[28] Prav tam, str. 45–47.
[29] Prav tam, str. 47–48.
[30] Prav tam, str. 48–49.
[31] Prav tam, str. 49–50.
[32] Slovenski poročevalec, 19. 9. 1958, str. 2.
[33] Uvodnik uredništva, *Revija 57*, 1958, št. 5/6, str. 178, ARS, fond CK ZKS III, š. 12.
[34] Več o tem: Aleš Gabrič, Zajčeva Požgana trava v očeh partijskih ideologov, Nova revija, 1994, 147/148, str. 162–169.
[35] Jože Pučnik, Članki in spomini 1957–1985, Znamenja, Založba Obzorja Maribor, 1986, str. 50–70 (Naša družbena stvarnost in naše iluzije).
[36] Janko Lorenci, Jože Pučnik, str. 28.
[37] Zapisnik seje Predsedstva SZDLS, 6. 11. 1958, str. 47–48, ARS, fond RK SZDL, š. 27.
[38] Jože Pučnik, Članki in spomini 1957–1985, str. 148.
[39] Poročilo o dejavnosti sodelavcev »*Revije 57*«, Zadeva: »*Revija 57*«, 10. 11. 1958, str. 3–4, ARS, fond CK ZKS III, š. 12.
[40] Poročilo o dejavnosti sodelavcev »*Revije 57*«, Naši nadaljnji ukrepi in rezultati preiskave proti skupini »*Revije 57*«, 13. 11. 1958, str. 3–4, ARS, fond CK ZKS III, š. 12.
[41] Zapisnik seje Predsedstva SZDLS, 6. 11. 1958, str. 40–56, ARS, fond RK SZDL. š. 27.
[42] Jože Pučnik, Članki in spomini 1957–1985, str. 166–171.
[43] Poročilo o dejavnosti sodelavcev »*Revije 57*«, Naši nadaljnji ukrepi in rezultati preiskave proti skupini »*Revije 57*«, 13. 11. 1958, str. 2, ARS, fond CK ZKS III, š. 12.
[44] Prav tam, str. 1.
[45] Prav tam, str. 1.
[46] Prav tam, str. 4–5.
[47] Janko Lorenci, Jože Pučnik, str. 5.
[48] Pogovor z Venom Tauferjem (T. Hribar), Nova revija, 1984, št. 24/25, str. 3010–3011.
[49] Petdeset let slovenske Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969, str. 202.
[50] Informacije, št. 59, 18. 4. 1959, str. 4, ARS, fond CK ZKS, š. 68.
[51] IX. plenarna seja CK ZKS, 5. 12. 1958, str. 9–13, ARS, fond CK ZKS III, š. 7.
[52] Prav tam, str. 30–32.
[53] Prav tam, str. 33–35.
[54] Prav tam, str. 73.
[55] Zapisnik redne letne konference ZKS ljubljanske univerze, višjih šol in akademij, 6. 12. 1958, str. 5, ARS, fond UK ZKS, f. 10.
[56] Prav tam, str. 22–24.
[57] Zapisnik sestanka Ideološke komisije CK ZKS, 30. 12. 1958, ARS, fond CK ZKS III, š. 76.
[58] Taras Kermauner, Dokumenti, spomini in komentarji – 2, Dnevnik – Podmornica, 11. 8. 1990, str. 24.
[59] Neke pojave medju književnicima, Beograd, 8. 6. 1959, ARS, fond CK ZKS III, š. 77.

Slika na naslovnici, *Miheličeva Rojstna hiša z Lucijo, (akril na platnu, 140 × 140 cm, 1975, Moderna galerija v Ljubljani), je slika spomina. Na njenem dnu se kot temelj podobe zarisuje umetnikova rojstna hiša (ki je danes ni več) z razpadajočim ostrešjem, temnimi okni in lesenim balkonom, na katerem stoji bel privid, oživeli umetnikov spomin na deklico Lucijo. Slika je privid in spomin, vendar ne pojmovan kot zatočišče zavetne idilike, marveč v vsej resničnosti usode potopljen v duhovno atmosfero pošastnosti in razpada.*

Na strehi ležeča bujna žena je do kraja razžrta in razkrojena ljubezen, razparana v tkivo minevanja. Ob njej nasedla figura, že docela golo okostje, nemo kriči z odprtim žrelom in kot v obupu bijočimi ostanki rok, nad slemenom pa se poganja med rjavimi mehkobnimi oblaki, barvno povezanimi z rjavino hiše kot dim s pogoriščem, pravi ples slikarjevih trhlih gozdnih bitij, ki letijo kot sršeča okostja strahov in čarovnic, zibljejo svoja gnezda in se levijo iz črvivo prepredenega lubja kot strašljive žuželke. Spomin na dom in Lucijo je prižgan s srhljivimi lučmi umetnikove fantazije, ki gleda na svet skozi temeljno umetnikovo spoznanje o minevanju in razkrajanju vsega. Prav taka fantazija pa dela doživetje tega spoznanja v vsej srhljivosti in brezupu tudi neizrečeno, četudi strašljivo lepo. Razpadlost se preoblači v čipkaste arabeske, okostja in pošasti v fosforescenčne suhe veje in nočne metulje, piš vrveža v lebdečo skladnost in utripanje svetlečih se, v mrtvaške srajce ogrnjenih strahov v ritmično skladbo, ki se zastajajoče dviga in spušča. Edini prebivalec skrivnostne hiše gleda kot grajski duh skozi razpadlo bujnost v menjavo časov, ki jo poganja večni ritem propada, in le skozenj se v izumrlem domu bleščijo spomini, ki tudi v razjedenosti ohranjajo toplino davnih sanj.

Iluzija in deziluzija, razpadanje svetovja in neuničljivost spomina si podajajo roko, umetnikova ustvarjalna starost se zazira v mladost, vse pa je ukleto v srhljivost privida in v zarotitveni ples, ki prestavlja umetnikovo grozo iz zavesti minevanja v temno, nenehno prerajajočo se ustvarjalno pravljico, v katero edino je lahko uprt tudi pogled izsanjane Lucije. Življenje – tako bujna zrelost kot sanjajoča mladost – je le pesem strahov, zajeta v piš vetra, ki žvižga skozi dupline in kosti. Vrvež duhov nad starinsko hišo z otroškim idealom pa asociira skorajda na peklensko antitezo božičnega večera, kjer so angeli nad hišo poganska strašila, njihovo oznanilo pa drevesne table, na katerih se razžrtost lubja spreminja v arabeskno razjedeno črkovanje brezupnega sporočila črvov; prav isto pa sporočajo tudi koščeno hladna belina v nevihtnem kontrastu oblakov, ekspresivna razglodanost oblik in mračen nosilni kolorit, torej tudi osnovne likovne sestavine in ne le literarno-motivna fantazija. Oboje se prežema v nerazdružno enoto, ki je tako sugestivna, da nam dobesedno uroči pogled. Ta nam na beli poti prividov zdrsne prek čeri zleknjenih Venerinih ostankov v ritmično vijugo utripajočih zračnih bitij in v spustu pristane na drobni, a kompozicijsko poudarjeni belini prividne Lucije, kjer se zave, da je tudi najbolj intimno avtobiografske umetnikove duhovne vzgibe mogoče doumeti le v temnem objemu njegove vsemogočne in s stalnim spremstvom smrtnih rojenic obdane domišljije.

Milček Komelj